

BEKE MIHÁLY ANDRÁS
„Nyelvében haldoklik....”¹

Korond jó pihenő az utazónak. Marosvásárhely után, Székelyudvarhely felé nem csupán a hosszú autózástól elgémberedett tagjaimat szoktam ott kilazítani, hanem egy kicsit a lelketem is. Bár mostanában egyre kedvetlenebbül állok meg. Az árusok út menti fabódéiban kiállított vietnami kalapokra még csak legyintettem. A trikólóros Drakula-ábrázolásokra már felszisszentem. Legutóbb a miniatűr faragott székelykapukra rótt „Bine ați venit în România” felirattól megijedtem. Aztán Dante kapujába érkeztem: a nagyhatalmakhoz címzett, Trianont panasoló, álpergamenre írt verses sirámok szomszédságában ott virít a korondi tányérokra festett házi áldás... Románul!

Apám kedves mondata jut eszembe: „Az anyanyelv az én hazám!” Sokáig azt hittem, magyar szerző tollából született ez a mondat. Valójában egy román költő írta. Pedig annyira „magyar” mondat! A románok inkább a történelmet emlegetik. Mi, magyarok szoktuk mondogatni, okkal-joggal, hogy „nyelvében él a nemzet”.

Sorolhatók a kivételek: a skótok, az írek. Vagy akár hozzánk közelebb, a kényszerűségből, tiltott anyanyelvük pótlékeként a katolicizmusukba kapaszkodó moldvai csángó-magyarok. Hiszen a nyelvváltásuk ellenére – mellőzve most a gael nyelv újkori reneszánszát! – sem a velük egyazon nyelvet beszélő angolok ellen háborúzó írek, sem a függetlenségükről szavazni készülő skótok nem adták fel nemzeti identitásukat. És ami annak biztosítéka: nemzeti büszkeségüket. (Tanulságos e tekintetben *Az angol, aki a dombra ment fel és a hegyről jött le* című szellemes film.) Úgy fest, a nyelvi asszimiláció önmagában még nem jelenti a teljes asszimilálódást. Amiként sem Rákóczi, sem Széchenyi, sem Liszt számára nem igazán az anyanyelv ismerete határozta meg magyarságát. Van valami többlet, amitől sem az írek, sem a skótok nem veszítették el nemzeti identitásukat.

Lehet vitatkozni azon, hogy a nemzeti identitás tekintetében vajon az objektív tényezők: a kultúra, a nyelv vagy a vallás, vagy pedig a szubjektív elem, az adott közösséghez való tartozás érzése a döntő. „De valamennyinél leghatalmasabb ok a politikai előzmények ugyanazonossága, a nemzeti történelem, következőleg a büszke emlékek és megaláztatások közösségének emléke, az öröm és bánat, melyek a múlt ugyanazon emlékeivel vannak összekötöttesben” – írta John Stuart Mill.² Közös emlékek, öröm és bánat: „közös ihlet” (József Attila). Mi más lehetne e „közös ihlet” nyelve, mint az anyanyelv? Mi más lehetne az emlékek, az öröm és a bánat tárháza, mint az anyanyelv holdudvara: az anyanyelvi kultúra?

Nem mindig gondoltuk így. És nem mindenki gondolja így!

Bennünket Trianon rákényszerített arra, hogy hungarus-tudatunkat átváltssuk a kultúrnemzet eszmére. Máig tartó kínnal-keservvel. Azóta igyekszünk a nemzetet egyre kevésbé politikai, mintsem inkább kulturális kategóriának tekinteni. Holmi efemer politikai határokkal körbe nem szabható „közös ihletnek”. A magyar lélek csak úgy volt képes túlélni a traumát, hogy a nemzetet a „magasba”, az államhatárok fölé emelte. A nemzet fontosabbá vált, mint az ország. Legalábbis Németh László követőinek. Mind egyéni, mind közös indentitásunkat alapvetően a „nyelvében és kultúrájában élő” nemzethez való tartozásunk, ahhoz való viszonyulásunk határozza meg. Nem volt könnyű a váltás. Vajon nem éppen ennek a szemléletváltásnak, a Trianon utáni identitáskeresésnek, önmeghatározási kényszernek a mindmáig elhúzódó gyötrelmeit jelzi-e a „ki a magyar? mi a magyar” véget nem érő, most nemrégiben éppen Felvidéken folyt vitája? Amely vitában, úgy fest, nincs és nem is lehet megnyugtató, végleges válasz. Hiszen az igazi válasz – talán már Mohács óta, amikor Márai szerint nemzetünk gerince eltörött – maga a folytonos válaszadás, a válaszra való örökös törekvés. Ernest Renan *Mi a nemzet?* című esszéjében írja (bár Márai ezt Barrèsnak tulajdonította),³ hogy „egy nemzet léte mindennapos népszavazás, mint ahogyan az egyén léte az élet folytonos igenlése.”⁴

1 A Nemzetstratégiai Kutatóintézet és az MTA pécsi intézetének *Gyökerek, utak, jövők: az anyanyelv megőrzésének kérdései a Kárpát-medencében* című konferenciáján elhangzott átdolgozott előadás, 2013. szeptember 13–14.

2 John Stuart Mill, *A képviselői kormány*, in: Kántor Zoltán, *Hamis dichotómia: politikai/kulturális nemzet, in: Nemzetfogalmak és etnopolitikai modellek Kelet-Közép-*

Európában, Tér és Terep, szerk. Szarka László, Vízi Balázs, Majtényi Balázs, Kántor Zoltán, Bp. 2007. (Az MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézetének évkönyve. 6.)

3 Márai Sándor, *Hazamenni*, Pesti Hírlap, 1938. okt. 9.

4 Renan, Ernest: *Mi a nemzet?* In Bretter Zoltán és Deák Ágnes (szerk): *Eszmék a politikában: a nacionalizmus* (Pécs, 1995, Tanulmány Kiadó).

Az a tény, hogy az utódállamok agresszív asszimiláló buzgalomukban a hatalmukba került nemzeti közösségeknek leginkább a nyelvhez és kultúrához kötődő nemzettudatát igyekeztek sorvasztani, talán érthető a részükről. Sokkal szomorúbb azonban, hogy az anyaországban az „aczélos” kádárizmus – és annak némely szellemi örököse még a közelmúltban is – nemzettudatunkat igyekezett és igyekszik az államhatárok közé szorítani. A „merjünk kicsik lenni!” örökösén visszatérő-kísértő szemlélete felémásan próbálta restaurálni politikai nemzetszemléletünket, anélkül, hogy hozzá tudta volna rendelni a hajdani Nagy-Magyarország történelmi-politikai dimenzióit. Ilyenformán sikerült is az anyaországi magyarság nemzeti identitástudatát hatékonyan elbizonytalanítani. Olyan nemzeti frusztrációt idézett elő mindezzel, amelyre a kommunista vezetés a maga hatalomtechnikai manipulációit alapozhatta, de amelynek mindmáig érezzük drámai kihatásait: Kádár népe vagyunk, nem Kossuthé! – 1990-94-ben ez volt a rendszerváltó értelmiség keserű tapasztalata. Ezt a nemzeti frusztrációt némelyek csak a táncházakba és a fenyesek közé tett hátizsákos kirándulásaikkal tudták valamelyest orvosolni. Hol is tették ezt? Éppenséggel leginkább Erdélyben, ahol éppen akkoriban dúlt legerőszakosabban a magyarellenesség. Abban az országban, ahol a románság történelmi hivatkozásokkal igyekezett legitimálni – legalábbis önmaga számára – a magyarság asszimilációját.

És éppen egy román, Nichita Stănescu írta azt a szép mondatot az anyanyelv-hazáról. Persze, egy költő! Nem mindegy. *Ő költőien gondolta!* Az utódállamok állampolgárai ugyanis – szintén törvényszerű módon – javarészt mindmáig benne ragadtak a hajdan sikeresnek bizonyult politikai nemzetszemléletükben. Göröngyös történelmük, megkésett nemzetfejlődésük, trianoni túlgőzelmük és nemzeti kisebbségeikkel szembeni folyamatos kompenzációs kényszereik csapdájában vergődnek. Az ő nemzeti identitásukat lényegében az államhatárok formálják. Akárcsak egyfajta Prokrusztész-ágy. Múltjukat és jelenüket is Trianon legitimálásának görcse tartja kényszerpályán. És habár nincsenek tudatában, maguk is szenvedik saját Trianon-traumájuk máig

ható következményeit. Gondoljunk csak arra, hogy az atrocitások miatt az oroszok által 1944 őszén Észak-Erdélyből kiharcolt román vezetés milyen készségesen vállalta fel a kommunista Petru Groza miniszterelnökségét és a kommunista hatalomátvételt Bukarestben az Erdélybe való visszatérés áraként. Gondoljunk csak a naponta megkezdett és általában soha fel nem épülő erdélyi ortodox templomok hosszú sorára. Lám, hiába volt Ady keserű figyelemztetése még 1912-ből: „Hiszen én nektek adom Erdélyt, ha kell Aradig és Máramarosszigetig is, a magam külön hazácskáját szintén, de nem hal-e majd [bele] ebbe Románia, akit én szeretek, s akinek én önzetlenül s már régen álmodom a legfényesebb jövődöt?... De a dilemmás Erdéllyel évszázadok marasztaló szellemét lázítja föl a vad haza-politika, s hazátlanná tenne két szerencsétlen s minden más, nemes fölzsabadulásra joggal váró nációt (*S ha Erdélyt elveszik?*)”. És hiába voltak a mai román politikusoknak is – mutatis mutandis – valami hasonlót üzenő Iuliu Maniu 1918. november 14-én a Jászi Oszkárhoz intézett szavai:⁵ „Ha a magyar nemzet, amely évszázadok óta kezében tartotta a hatalmat, a mi jogainkat csak egy békekongresszusnak kényszerítő hatalma alatt adja meg és nem adja meg szabad, őszinte, nyílt, férfias gesztussal, amely a jövőbeli együtt élés lehetőségét megteremtene, akkor óriási hiba történik nem a mi részünkről, hanem a magyar nemzet vezetői részéről”. Hiszen „...az az állam, amely nem képes a különböző fajok igényeit kielégíteni, maga fölött mond ítéletet; az az állam, amely azon igyekszik, hogy semlegesítse, magába olvassza vagy elűzze őket, saját életerejének forrását pusztítja...”⁶

Bár külön elemzést igényel az a fajta szellemi tunyaság és merész kicsinység, amelynek révén Pesten az erdélyi magyarból „román” és a felvidéki-ből „szlovák” lesz, azt be kell látnunk, hogy egy román valójában nem mindig rossz szándékkal románoz le egy erdélyi magyart, hanem mert – francia mintára – ő valóban úgy tudja, mert úgy tanulta, hogy Romániában románok élnek. Ilyenformán szerintük mindenki, aki valaha a mai Románia területén született, románnak tekintendő. Még ha nem is tudott románul. Adyra persze a románság nem tart igényt.

5 Ld. Töredékek. Jászi aradi tárgyalásából, in: Borsi-Kálmán Béla, *Román lehetőségkeret – magyar külpolitika*, ProMinoritate, 1996. 03. 10.

6 Lord Acton, *Nacionalizmus*, in: Ludassy Mária (szerk.): *Az angolszász liberalizmus klasszikusai*, I. Bp. 1991. Atlantisz.

Bartókra viszont igen. A Hunyadiakról nem is beszélve. Elvégre a példaországban, Franciaországban mindenki francia, még a hajdani gyarmatok bennszülöttei is, leginkább persze az elzásziak! Amiképpen arrafelé – legalábbis hivatalosan – nincsenek etnikumok, csak „tájnyelven”, azaz baszkul, bretonul, okszitánul vagy elzásziul beszélő franciák, azonképpen vannak Romániában „magyarul beszélő románok”. Tegyük hozzá, hogy a román közélet még mindig nem tudott továbblépni a dákoromán kontinuitás elméletén, amely a nemzetállam-szemléletet hivatott legitimálni. A politikai nemzeteszmé ugyanis erős legitimációt nyert azzal, hogy a kommunizmus, különösen a romániai diktatúra időszakában hatékonyan szolgálta a nemzeti kisebbségek asszimilációját.

„Egy adott nemzetmeghatározásnak politikai következményei vannak, hisz’ amikor egy adott állam elfogad egy meghatározást, annak alapján intézményesíti a társadalmat, ezen belül viszonyát a határain belül élő kisebbségekkel és a határain kívül élő nemzettársakkal. Más-más hatása van annak, ha a politikai nemzet, illetve a kulturális nemzet eszménye alapján határozza meg az állam viszonyulását a nemzeti kérdéshez” – írja Kántor Zoltán.⁷

A magyarság számára a nemzetet az egyazon anyanyelvű közösség alkotja. A románság, a szlovákság számára azonban a nemzet egy és azonos az országgal. Ez a két, önmagában koherens eszme viszont egymással inkompatibilis. Szomszéd országok esetében ez igen kínos.

Különösen, hogy a nemzeteszmé sehol sem érvényesül kristálytisztán. Hiszen a mai magyar politikának – a belső ellendrukkereket leszámítva – össze kell békítenie a politikai határain kívül, de a nyelvhatáron belül lévő magyar közösségeket is egybeölelő kultúr-nemzet-eszmét az ország kompetenciáinak megőrzéséért az európai porondon vívott küzdelmeiben érvényesülő államnemzet-eszmével.⁸ Másfelől pedig érdekes megfigyelni, hogy a hivatalos Románia hogyan viszonyul a jelentős részben románok lakta Moldovai Köztársasághoz: a román közbeszédet nem annyira a kulturális közösségre, a közös nyelvre való hivatkozás uralja, nem a kultúr-nemzeti hivatkozások határozzák meg, mintsem inkább a történelmi igazságtétel igénye. Úgy fest, nehéz a politikai nemzeteszmén alapuló, azt szentesítő politikai diskurzustól eltérni és nyit-

ni a kultúr-nemzet-szemlélet irányában, különösen annak tudatában, hogy az Erdély tekintetében gyengíti a román legitimációs erőfeszítéseket.

Az egyének, különösen az utódállamokban élő nemzeti kisebbségek számára kíméletlenebb ez a dilemma. Érthető, ha nem is megérthető, hogy sokan a kibúvót egyfajta alibi-identitásban találják meg. Effajta alibi-nemzetek a szovjet, a jugoszláv, vagy akár az európai.

A közmondásos belgák? Az ő helyzetük kicsit egyszerűbbnek látszik: egyrészt a monarchia erős identitás-konstituáló tényezőnek látszik, különösen a fővárosban, másrészt – francia ihletésre – a Belgiumban élők belga polgároknak, egyébként flamandoknak, vallonoknak vagy éppen németeknek vallják magukat. Akadnak, akik szerint ebben a mesterségesen összetákolt országban az egyetlen „nemzeti” köteléket – a királyon kívül – a belga sör jelenti...

A jugoszláv identitás problematikusabb. Hiszen egészen a háborúig szellemi-lelki menedéket jelentett az asszimilálódni szándékozóknak vagy éppen a ma is vegyes házasságban élőknek. Ám a kommunizmussal együtt megbukott a „szovjet nemzet”, és a délszláv háborúval a jugoszláv identitás is tarthatatlanná vált, bizonyára ezzel magyarázható, hogy a délvidéki magyar sajtóban a közelmúltban újból fölparázslott identitásvitában némelyek – az európai integrációra, a növekvő mobilitásra, a vegyes házasságokra és az azokban született gyerekekre hivatkozással – már az „egymást fedő” jugoszláv–magyar, vagy éppenséggel európai–magyar kettős identitás mellett érveltek.

És persze meg-megújul a gyakran szakmai vita is a kettős anyanyelvűségről. A második anyanyelvről, amelybe némelyek beleszületnek (vegyes házasságban), vagy belenőnek (adott nyelvi közegben). Nem vitathatom a „beleszületettek” két-anyanyelvűségének jogát. Ám személyes tapasztalataimra hivatkozhatok: a román fővárosban született és román nyelvi közegbe belenőtt magyarként két nyelvet anyanyelvi szinten beszélek, de anyanyelvem és identitásom csak egy van. Anyanyelvi szinten beszélek románul, akár kétnyelvűnek is tekinthetném magam, de soha sem merült fel bennem az, hogy román is lennék.

Közhely immár, hogy anyanyelvem az, amelyen számolok, álmodok, imádkozom és édesanyámat szólítom. Én úgy hiszem, az az anyanyelvem, amely nyelven fölteszem magamnak a kérdést, hogy ki és mi vagyok valójában. Nyugat-Európában talán akad rá példa, de Közép- és Kelet-Európában nehéz elképzel-

7 Kántor Zoltán, i. m.

8 Kántor Zoltán, i. m.

ni a hiteles két-anyanyelvűséget és a vele járó kétféle nemzeti identitást, kétféle nemzeti kötődést. Az anyanyelv egy kultúrával és azon keresztül egy nemzettel azonosít bennünket. Egy időben két kultúrával meglehetősen nehéz azonosulni, különösen Közép-Kelet-Európában. Még kevésbé Dél-Európában!

A jugoszláv identitással szemben, azt hiszem, a délszláv háború kellő érvekkel szolgált. A változó európai kontextusban azonban jó okkal merül föl a tisztázandó kérdés: jelenthet-e alternatívát valamiféle európai identitás? Kiváló kibúvó lehetne az asszimilálók és az asszimilálódni szándékozók számára. A „jugoszlávok” számára...

Kérdés tehát, hogy maga Európa vagy az Unió képes-e identitás-konstituáló tényezővé válni. A birodalmi szemléletű brüsszeli eurokraták előzékenyen kínálnak nekünk valamiféle közös európai identitást az európai útlevél mellé. Gyakori hivatkozással a közös európai kulturális gyökerekre. Az európai kultúra léte vitathatatlan. Bár az inkább summája, mintsem szintézise az európai népek kultúráinak. De európai identitás? Az uniós szakíróknak rendre beletörök a (székely) bicskájuk, amikor az európai identitást próbálják definiálni. Bennünket folyamatos nemzeti önmeghatározási kényszereink készítenek arra, hogy végig gondoljuk: lehet-e nemzeti önmeghatározásunk alternatívája valamiféle európai identitás?

De hát mit is jelent az, hogy Európa? Könnyű rámutatni a térképen, de nehéz behatárolni. A földrajzi Európának, a többi kontinenstől eltérően, nincsenek minden irányban természetes határai. A nyugati felfogás szerint Gibraltártól az Urálig terjed, csak hogy ez Keleten évszázados vita tárgya a szlovofilek és a Nyugat-barátok között. Európa gazdasági térképe Nyugatról nézve sokáig csak az Európai Gazdasági Közösséget jelentette, az akkori Kelet-Európát pedig Ázsia részének tekintették. Ami a politikai Európát illeti, Brezsnyev még úgy látta, hogy az Kamcsatkáig tart, míg a nyugat-európaiak szerint véget ért Berlinben, a Cheque Point Charlie-nál. Manapság persze nagy a kísértés Európát az Unióval azonosítani. De hát éppen Szarajevónak ne lenne köze Európához? A történelmi Európa-térkép is igen változatos: lényegében az egységesítést célzó harcias vagy békés törekvések láncolataként

írható le Cézártól Nagy Károlyon, Napóleonnal, a Habsburgokon át Hitlerig és Sztálinig. Az egységesíteni kívánt Európa kontúrjai azonban mindig mások voltak. Mások voltak a Római, és mások a III. Birodalom határai. Ember legyen hát a talpán, aki Európát földrajzilag, gazdaságilag vagy történelmileg pontosan tudja definiálni. És valamiféle európai identitáshoz biztos földrajzi-gazdasági vagy politikai fogódzót tud találni.

Talán más dimenzióban kell keresgelnünk. Érdeemes megemlíteni a békés szellemi erőfeszítéseket: Rotterdami Erasmus Európai Egyesült Államokról álmodott; Pierre Dubois egyfajta hercegi Európa-Tanács felállítását javasolta; William Penn már 1693-ban, majd Jeremy Bentham is egy európai parlament fölállítását javasolta; Rousseau egy európai föderációt képzelt el; Saint-Simon szintén egy közös európai parlamentet javasolt, európai kormányt és királyt; Victor Hugo 1849-ben a párizsi kongresszuson Európai Egyesült Államokról beszélt.

Ezek az elképzelések persze átvezetnek a kultúra dimenziójába. Nem véletlenül. Európát sokan kulturális entitásnak tekintik, amely nagy általánosságban, a keresztény kulturális hagyományokban gyökerezik. Rémi Brague párizsi középkor-kutató egyetemi professzor hivatkozási alappá vált könyve⁹ szerint Európa lényegi sajátossága a rómaisága, pontosabban a latinitása, nem annyira a kultúra teremtése, mintsem annak a közvetítése, átadása. „A valódi tartalom... az a struktúra, amely továbbadja azt a tartalmat, amely nem a sajátja. A rómaiak csak közvetítettek, csak hogy ez nem kevés. Semmi újjal nem járultak ahhoz, amit a két teremtő erejű nép, a görög és a héber alkotott. Mégis hozzájárultak a közvetítés újdonságával... Európa nem más, mint az európaivá válás állandó folyamata... Európa egy kultúra. A kultúra pedig magunkon végzett munka, önmagunk által történő megformálása, az igyekezet, hogy magunkba fogadjuk azt, ami meghalad minket egyén voltunkban.” Fogadjuk hát el Brague definícióját: Európa sajátos kulturális valóság, lényege nem a tartalom, hanem a forma; nem valamely morális vagy eszmei érték, hanem egy bizonyos kulturális magatartás. A befogadás és közvetítés attitűdje. Európainak lenni nem más, mint egy kulturális magatartás, szemléletforma. Az európai identitás, már ha van ilyen, akkor – legalábbis Brague szerint – éppenséggel ezzel a kulturális magatartással azonosítható a leginkább.

Játsszunk hát el ezzel a gondolattal!

9 Brague, Rémy, *Európa, a római modell, Az elsajátított önazonosság*, Pázmány Péter Katolikus Egyetem, Bp., 1994.

Érdeemes megnézni, hogyan is érvényesül ez a kulturális magatartás Európa mai politikai-történelmi valóságában, az Unióban. A Római Szerződésben meg sem említették a kultúrát. A Közösség csak a '70-es évek második felétől kezdett el foglalkozni a kultúra kérdésével, amikor is felismerték, hogy az európai közösség csakis az európai identitásra alapozva teremthető meg, az integráció nem csupán gazdasági, hanem kulturális projektként is értelmezhető. Ez a felismerés akkoriban azonban kimerült a kultúra támogatásában. A kultúra mint politikai tényező a '80-as évek végén jelent meg, ettől kezdve már nem csupán a gazdasági együttműködések elemeként, árucikként kezelik a kulturális javakat. Az Uniót és az „európai állampolgárságot” megteremtő Maastrichti Szerződésben szerepelt először önállóan a kultúra fogalma. Abban fogalmazták meg leghangsúlyosabban, hogy az integráció során tekintettel kell lenni a fejlődés kulturális dimenziójára. Az uniós dokumentumok hangsúlyozzák, hogy figyelembe kell venni a nemzeti és a regionális különbségeket, nincs szükség és szándék nemzetek feletti kulturális politikára, a kultúra terén is érvényesül a szubszidiaritás elve.

Ezt jó hangsúlyozni. Hiszen azért akadnak Brüsszelben, akik valamiféle közös európai kultúrpolitikát vizionálnak. E törekvésben persze nem nehéz fölfedezni a kulturális nagyhatalmak érdekeit, így erős ellenállásba ütközik, azokéba, akik szerint az európai kulturális együttműködést párbeszédként kell elképzelni. Párbeszédként, vagyis kölcsönös közvetítésként!... A kultúra a nemzetállamok kialakulásában és a nemzeti identitások megszületésében döntő szerepet játszott, ez a modell azonban nem érvényes egész Európára. Európa ugyanis nem nemzetállam, s az európai kultúra sajátossága és erénye, a közös örökség mellett, éppen a sokszínűség és a különböző kultúrák dialógusa.

Az európai egységet megteremtő pragmatizmus mára már nem látszik elégséges integráló erőnek. Brüsszelben mind nagyobb figyelmet fordítanak az európai identitás kérdéseire. Míg a korábbi bővítések esetében a gazdasági és politikai stabilitási szempontok voltak a meghatározóak, az Unió keleti bővítése során az európai identitáshoz kapcsolódó kulturális szempontok kerültek előtérbe. Václav Havel cseh elnök 1994-ben az Európai Parlamentben éppenséggel

egy Európai Identitás Charta létrehozását sürgette. Ám az idevágó uniós dokumentumok – a Prágai Nyilatkozat, az Európai Parlament és az Európai Tanács határozata, az UNESCO Párizsi Nyilatkozata stb. – egyaránt az európai kulturális sokszínűség fontosságát hangsúlyozzák.

Hiszen kívülről szemlélve, Európa és az európai kultúra egységesnek tűnhet ugyan, belülről azonban az európaiak a különbözőségben egyek. Az európai népek féltékenyen őrzik is a maguk identitását. A nyelvek sokasága is ezt mutatja. „A sokféle európai nyelv arra utal, hogy hiányzik a közös emlékezet... A kollektív emlékezet hiánya gondot okoz, mert nehezé teszi az európai identitás megélését az egyén számára” – állapítja meg Claire Demesmay.¹⁰ A közös emlékezet, a közös nyelv jelenthetné a közös európai identitás feltételét. Márpedig egyelőre sem az olasz, sem a francia, sem a német, sem a dán nyelv nem látszik sem megszűnni, sem egyeduralmódóvá lenni. Az angol pedig világnyelvként már nem lehet Európa nyelve! Európának nincs közös nyelve, amiképpen nincs népe sem, csak lakossága, népei. Egy uniós kiadvány szerint az európai állampolgárról akkortól beszélhetünk, amikor az kész küzdeni és meghalni Európáért. Okkal kérdezzük: vajon hányan áldozták fel eddig életüket Európáért?

Hozzátehetjük, hogy az európai lakosság tekintélyes hányadának mindmáig és a felmérések szerint még a jövőben is, egy jó ideig jobb, kényelmesebb identitási keretül szolgál egy-egy régió, állam vagy ország, mintsem egy elvont Európa-fogalom. Vannak olyan vélemények is, hogy a gazdasági és a politikai egységesülés kifejezetten a kulturális különbségek felerősödésének irányába hat.

Ráadásul, bármilyen furcsán és biztatóan hangzik, mindez beleilleszkedik a globális folyamatokba. A globális világkultúra árnyékában sokan féltik nemzeti kultúránkat a „Coca-kolonizációtól”: a globalizáció háttérben álló amerikai értékrendre épülő tömegkultúra hegemóniájától. Azonban a tények alapján a szakértők szerint ettől nem kell tartanunk. A globális tömegkultúra csak bizonyos fogyasztói szokásokat homogenizál, de lényegében nem befolyásolja az egyébként is egyre elszántabban ellenálló nemzeti kultúrákat. Másrészt „a globalizálódó (globális) kultúrának a nemzeti kultúrákra gyakorolt hatása kettős. Egyfelől kétségkívül romboló, a tradíciókat bomlasztó, az életstílusokat, viselkedésmódokat – de még az értékrendet is – átalakító, másfelől

10 Demesmay, Claire: *Les Européens existent-ils? Politique étrangère*, 2003. 3–4. sz.

viszont éppen a közvetített minták 'idegensége' és kevésbé rokonszenves volta nyomán a globális trendektől elhatárolódó, azokkal sokszor szembeforduló, a lokális kultúrát, a helyi kulturális identitásokat erősítő" – állapítja meg Rostoványi Zsolt.¹¹

Játsszunk tovább a gondolattal: a Brague-féle „római modell”, a „latin magatartás” egy sokszínű kulturális közegben érvényesül, amelynek lényege a párbeszéd, a közvetítés. Nincs szó valamiféle önálló kulturális entitásról, külön kultúráról „az európai magasságban”, európaiságunk, azaz „rómaiságunk” a nemzeti kultúrák között közvetít egy multikulturális közegben. Igazából azt is mondhatnók, hogy mindannyian görögök vagyunk Rómában: rómaiságunk a görögségünk kulturális értékeit menti át. Magyarán: európaiságunk, magyarságunk kulturális értékeit. És ezzel együtt Európa kulturális sokszínűségét. Vele pedig európaiságunkat. A kör bezárul: az európai identitás kérdésének fölvetése végeredményben visszavezet önmagunkhoz. Európai identitásunk valójában nemzeti identitásunkat erősíti. Másképpen: magyar identitásunk megőrzése jelenti európai identitásunkat. Európaiságom forrása a magyarságom. Úgy és annyira vagyok európai, ahogyan és amennyire megőrzöm a magyarságomat. Akkor vagyok jó európai, ha jó magyar vagyok. Brague szavait parafrázálva, „a magyarság nem más, mint a magyarrá válás állandó folyamata.” Mint mondtam volt: a válaszra való állandó törekvés. Helmuth Kohltól ezt valahogy úgy hallottam az Európai Parlamentben egy baráti találkozón: „A hazafiság az európai érzés egyik kifejeződése”.

Visszatértünk önmagunkhoz. Végeredményben az európai identitás mint alternatíva hiánya visszavezet önmagunkhoz.

Amiként Európában ma egymással viaskodnak a birodalmi és a nemzetállami törekvések, azonképpen együtt létezik (viaskodik?) immár a nemzetállam és a kultúrnemzet (immár létjogot nyert)¹² eszméje. Ez a küzdelem egy európai – gazdasági és morális válság – kontextusában történik. Ez a kontextus érthető módon fölerősíti a lokális nemzeti érdekek védelmét, a nemzeti protekcionizmust, olykor el egészen a szélsőséges formáig. Ez a folyamat részben a tár-

sadalmi dezintegráció, részben a nemzetállamok megerősítésének irányába hat – szintén olykor egészen szélsőséges formáig.

Nem tudni még, csak remélhetjük, hogy a nemzetállam kontra európai birodalom csatában melyik alternatíva győzedelmeskedik, de az valószínűsíthető, hogy a schengeni Európában az országok egyre átjárhatóbbá válnak, az államhatárok légiesülésével, virtuálisakká válásával párhuzamosan és annak ellenhatásaként, a politikai nemzetszemlélet mind inkább háttérbe szorul, és mind meghatározóbbá válik a nemzeti kultúra mint nemzeti identitásunk megformálója. Mi több, nemzeti szuverenitásunk biztosítója.

A szomszéd utóállamoknak szembe kell nézniük a komoly kihívással: frissen szerzett vagy éppen visszaszerzett szuverenitásukról fokozatosan le kell mondaniuk Brüsszel javára; másrészt, tetszik, nem tetszik, az államhatárok, köztük az Európában sok helyütt rosszul meghúzott határok a schengeni térben előbb-utóbb „légiesülnek”, megszűnnek. Ami különösképpen zavaró tud lenni számukra, ha ragaszkodnak ahhoz a nézetükhöz, hogy az ország politikai határai nemzeti identitás-konstituáló tényezők.

Ebben az összefüggésben különös fontosságot kap az anyanyelv, az anyanyelvi kultúra megerősítése, ami fékezően hat a globális dezintegrációval súlyosbított schengeni politikai „dezintegrációs” folyamatokra. A nemzeti dezintegráció alternatívájaként az anyanyelvnek és a nemzeti kultúrának növekvő jelentősége van nemzeti identitásunk, egyáltalán nemzeti létünk megőrzésében. Az anyanyelv és az anyanyelvi kultúra – várhatóan és reményeim szerint – fölértékelődik mint identitásformáló tényező. Elszánt hitem szerint jó esély van arra, hogy a schengeni övezet egyfajta „schengeni kulturális térré” alakuljon át. Hiszen mindannyiunk: magyarok, románok, szlovákok nemzeti identitása vagy beleolvad egy nem is létező európai identitásba, vagy pedig egyre hangsúlyosabban kulturális identitássá lényegül át. A magyarság nemzetegyesítése „a magasban”, a kultúra dimenziójában valósulhat meg. Az egyéni és kollektív nemzeti identitás és egyben megmaradás legfőbb kötőelemévé – mind az anyaországban, mind a határon túli magyar régiókban – dominánsan nem a személyi igazolványhoz fűződő állampolgárság, hanem az anyanyelvhez fűződő kultúra válik. Ehhez legfőbb prioritássá kell emelni az anyanyelv és a nemzeti kultúra ápolását, magyarán az anyanyelvi kulturális identitás megerősítését.

11 Rostoványi Zsolt, *Kultúra és külpolitika a hidegháború utáni nemzetközi rendszerben*, in: *Stratégia és kultúra, Kulturális külpolitika az új kihívások tükrében*, Teleki László Alapítvány, Bp. 2004.

12 Kántor Zoltán, i. m.

Számunkra mostanában némi fejfájást okoz, hogy egyrészt kis államként egy uniós birodalom megteremtésének szándékával szemben ragaszkodunk nemzetállami kompetenciáinkhoz, ugyanakkor kulturális nemzeti tudatunk feszegeti a politikai határokat, és egy szélesebb kulturális kontextus megteremtésére törekszik. Az európai birodalmi szándékokkal szemben egyfajta „schengeni kulturális tér” jelentené az alternatívát.

Nemzetszemléletünk talán némi lépéselőnyt jelent számunkra.

Csak hogy lépniük is kellene már! Hiszen a politikai határainkon kívül élő magyar közösségek tekintetében a legaggasztóbb alternatívát igazából nem valamiféle európai identitás jelenti, hanem a kevert nyelvéssel járó zavart nemzeti önazonosság. A magyar-

ságunkra való folyamatos törekvés kifáradása. Ez az önfeladás, vagyis az asszimiláció első lépcsőfoka, ahonnan már nehéz visszalépni. Kolozsvárt vagy Székelyföldön gyakran üti meg a fülemet, hogy a szomszéd reggel bekapcsolja a kalorifert, pix-szel összeírja a bevásárolni valót, aztán pungával megy az alimentara-ba, amely azonban inventar miatt zárva van... És még nem is vagyunk igazán a végeken! De hát éppen a moldvai csángók példája mutatja, hogy bajnak nagy baj ugyan, de nem a kevert nyelvűség a legnagyobb veszedelem. Hanem a kevert nyelvűséggel gyakran együtt járó zavart nemzeti tudat. A korondi és körösfői út menti árusok boltjaiban a fatáblára vésett Székely Himnusz mellett a Románia-felirattal ékesített kis faragott székelykapuk egyazon mester munkái! Nyelvében haldoklik a nemzet?... Orvosára vár!

DERES KORNÉLIA

Dériker

*A panelagyban csótányirtást terveznek,
ötszáz fehér védőruha fecskendővel érkezik.
Félezer deres robotol. Mondjuk úgy: dériker.
A csótány repedésbe mászó gondolat,
a rosszabbik fajtából. Lárvája is mérgezi
az álmot. A fecskendőből gél ömlik rájuk,
sarkvidéki fagy. Minden szomszédnak
együtt kell működnie, különben a hatás
elmarad. A gondolat megtelepszik,
és nem mossa ki méreg, se hó. Esténként
összetett szemével figyel a sarokból.*

Öregrend

*Egy szobába lépj, hol ott maradt a kánikula.
Karvalyos kanapék, rongylábú székek
otthona: üvegajtó mögül kutyaszemek lesik
a zivatar előjelét. Fordulj balra, a kopott szőnyeg
mintájáról rántsd le szemed, hiába babonáz,
hiába követ. A folyosó kockáit egy korábbi
században dobták ki, ne törődj vele, végül
melyikük nyert, melyik sanda kockázó.
A sarokban találj rá arra, aki már az öregrend
tagja. Óhatatlanul poros. Fogd fel őt, jegyezd le
macskakörmeit. Tanuld meg a végét is valaminek.*